

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-5>

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ
СИСТЕМИ ІМПЕРІЇ РОМАНОВИХ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Понирко М. П.

аспірант

Навчально-науковий інститут філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка м. Глухів, Сумська обл., Україна

Сучасна організація бюджетного процесу вимагає, щоб засоби, внесені в розпис, витрачались згідно свого призначення. Єдність бюджету є основним принципом сучасної держави, виробленим в історії, і диктується він інтересами економії, а елементом, що об'єднує бюджет за централізованої державної організації є міністерство фінансів.

До 1862 р. в Російській імперії складання загального розпису державних доходів і витрат регулював «Наказ» від 25 червня 1811 р., в основу якого було покладено «План фінансів» М. М. Сперанського [6, с. 193–194].

Відсутність бажаних пропозицій запозичень держави на міжнародному ринку кредитів, падіння вексельного курсу на цінні фонди акцій імперії Романових, друковані публікації в іноземних журналах, приватна кореспонденція банкірів, – всі ці фактори яскраво доводили, про міцність недовіри до становища державних фінансів імперії Романових [8, с. 48–49]. Ця гласність державних фінансів мала зміцнити вексельний курс державних цінних фінансових паперів імперії Романових на міжнародному ринку, і забезпечити майбутні позики [1, с. 51, 70; 8, с. 50]. Ці, а також інші явища регресії економічної та політичної моделі підштовхували до реформ, які б покращували якість управління фінансовими установами імперії Романових в цілому, і губернських установ Лівобережної України зокрема. Архаїчність звітних, касових і контрольних організації державних фінансів імперії Романових потребувала покращень, і тому імператор Олександр II ініціював цілий комплекс заходів для покращення умов рефінансування цінних паперів і боргових зобов'язань імперії Романових

З 1 січня 1866 року було запроваджено єдність каси на території всієї імперії Романових, в тому числі на Лівобережній Україні [2, с. 154, 159–160]. Найбільш відповідним цілям реформи було визнано

відкриття з 1866 року в кожній губернії самостійної контрольної палати[2, с. 163, 165-166]. В 1866-1869 роках місцеві контрольні палати були створені у Чернігівській, Полтавській та Харківській губерніях Лівобережної України. В українських губерніях Лівобережної України контрольні палати функціонували в губернських центрах: Чернігові (1865–1920), Полтаві (1866–1919), Харкові (1866–1919)[5, с. 11, 13-14].

Таблиця 1

Зростання і виконання державного бюджету Російської імперії з 1882 до 1904 років (в мільйонах рублів)[3, с. 49].

Роки	Звичайний бюджет за розписом		Надзвичайний бюджет за розписом		Підсумки		В цілому
	Доходи	Витрати	Доходи	Витрати	Звичайний бюджет	Надзвичайний бюджет	
1882	707,3	709,1	28,0	79,3	+3,2	-51,3	-48,1
1883	701,1	723,7	70,9	80,4	-10,5	-9,3	-20,2
1884	706,3	727,9	223,6	87,9	-16,5	+136,8	+119,9
1885	764,5	806,6	71,6	106,5	-39,0	-34,8	-73,8
1886	770,5	832,4	177,5	112,6	-59,6	+66,0	+6,4
1887	829,7	835,8	144,5	95,1	-9,5	+49,7	+46,2
1888	898,5	840,4	55,3	86,8	+60,4	-26,3	+34,1
1889	927,0	857,9	62,9	105,6	+86,5	-38,7	+47,8
1890	943,7	877,8	103,7	188,7	+73,0	-73,1	-0,1
1891	891,6	875,3	37,2	240,3	+20,4	-201,4	-181,0
1892	970,2	916,7	198,7	214,8	+65,6	-10,8	+54,8
1893	1045,7	947,0	174,4	113,6	+107,9	+71,3	+179,2
1894	1153,8	991,2	78,9	163,9	+172,1	-79,9	+92,2
1895	1255,8	1137,8	162,3	383,0	+138,3	-215,6	-77,3
1896	1368,7	1229,0	43,5	255,3	+198,9	-209,0	-10,1
1897	1416,7	1299,6	42,6	194,9	+129,7	-151,8	-22,1
1898	1584,8	1358,3	87,8	413,9	+237,9	-320,3	-82,4
1899	1673,3	1463,6	183,8	321,5	+217,7	-133,6	+84,1
1900	1704,1	1555,4	32,6	333,8	+208,7	-297,2	-88,5
1901	1799,5	1664,9	163,9	209,4	+169,9	-25,0	+144,9
1902	1905,4	1802,1	202,1	365,0	+123,0	-152,1	-29,1
1903	1897,0	1880,4	2,5	191,2	+16,6	-188,7	-172,1
1904	1980,0	1966,5	2,7	212,2	+13,6	-209,5	-195,8

Російський публіцист початку ХХ сторіччя Локоть Т. В., спираючись в більшій мірі на дані офіційної статистики висловлював гіпотезу, що таке швидке збільшення бюджету Російської імперії мало фіктивний характер: цей факт він пояснював, запровадженням нових непрямих податків, в тому числі винну монополію. Однак, стверджував публіцист новим доходам слідували такі ж нові витрати. З іншої

сторони варто відмітити, що збільшення доходів бюджету свідчило, про високу ступінь участі держави в фінансово-економічному житті імперії, а також губернських установ і центральних установ, зокрема в фінансово-економічному житті Лівобережної України[3, с. 49].

Таким чином, стверджував публіцист зовнішнє вивчення і порівняння бюджетів не можна вважати ключовими показниками дійсного, внутрішнього стану державних фінансів і економічного життя держави[4, с. 148].

Державна Рада зазначала вжити відповідних заходів для більш точного підрахування відомчих пропозицій. Як наслідок, відповідно до принципу спеціалізації кредитів у даній галузі прибутків і видатків виникає бюджетний профіцит і в силу цього принципу ці прибутки можуть бути витрачені тільки в цій установі. В той час як по іншій галузі нагромаджувалися бюджетний дефіцит, який однак нічим погасити, що веде погіршення економічної організації держави і наростання проблем матеріального забезпечення [2, с. 43–45; 7, с. 162–163].

Фаховий російський публіцист початку ХХ сторіччя Локоть Т. В. аналізуючи негативну та стійку динаміку зовнішніх запозичень Російської імперії за державними розписами кінця ХІХ – початку ХХ сторіччя зазначав, що незважаючи на вищезазначену тенденцію державного управління фінансами імперії Романових імперська бюрократія центральних міністерств і установ прописуючи державні розписи намагалася максимально відновити прибуткову частину бюджету. Це могло слугувати одним з вірогідних факторів зменшеного підрахування державних прибутків. При цьому саме непрямі податки були одними з сталих для державного бюджету джерел збільшення доходів. Так в 1904 році було підвищено ціну на відро (12,3 літра) вина міцністю 40%, звичайного і столового вина, в тому числі для Лівобережної України на 40 коп. і на 1 руб. Від одного тільки цього підвищення отримано було профіцит доходів в порівняно з попереднім роком на 43 мільйонів руб.; та й від продажу інших алкогольних напоїв – на 5,7 мільйонів руб[4, с. 50, 55, 57, 67, 74-75, 82-83].

Література:

1. Блюх И. С. Финансы России XIX столетия. История–статистика. Том II. СПб., 1882. URL: <https://runivers.ru/lib/book4543/>
2. Государственный контроль. 1811-1911. Санкт-Петербург : Гос. тип., 1911. XVI, 358 с., 26 л. портр.; 33. URL: <https://www.prlib.ru/item/407028>

3. История Министерства финансов России: В 4 т. Т. I. М.: ИНФРА-М, 2002. 464 с, 16 с. ил. URL: <http://maxima-library.org/mob/b/508048>
4. Локоть Т.В. Бюджетная и податная политика России. М., 1908. 240 с. URL: <https://www.library6.com/3596/item/444490>
5. Нікітін В. В. Організація державного контролю в українських землях у XIX – на початку XX ст. Державне будівництво. 2017. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2017_1_8
6. Орлова О.О. Деякі аспекти організації бюджетної системи Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.) Історія народного господарства та економічної думки України. 2005. Вип. 37-38. С. 192–197. URI: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9322>
7. Соловьев Я.В. Министерство финансов Российской империи в 1858–1903 гг.: устройство и функционирование.: Диссертация на соискание степени к.и.н. М., 2003. 393 с. URL: <https://www.library6.com/3596/item/553218>
8. Фридман М. Наша финансовая система. СПб., 1905. 97 с. <https://www.library6.com/3596/item/514900>